

Þriðjudaginn 29. mars 1994.

Nr. 300/1991.

Halldór Fannar Ellertsson

(Sigurður Georgsson hrl.)

gegn

**dómsmálaráðherra og fjármála-
ráðherra f.h. ríkissjóðs**

(Sigrún Guðmundsdóttir hrl.)

og gagnsök

Refsivist. Fangelsi. Stjórnarskrá. Agaviðurlög.

Dómur Hæstaréttar.

Mál þetta dæma hæstaréttardómararnir Hrafn Bragason, Garðar Gíslason, Guðrún Erlendsdóttir, Hjörtur Torfason og Pétur Kr. Hafstein.

Aðaláfrýjandi skaut máli þessu til Hæstaréttar með stefnu 12. júlí 1991. Hann krefst þess, að hinn áfrýjaði dómur verði staðfestur að öðru leyti en því, að fjárhæð dæmdra skaðabóta verði hækkuð í 500.000 krónur, en til vara í aðra og lægri fjárhæð. Þá krefst hann málskostnaðar fyrir Hæstarétti, eins og málið væri ekki gjafsóknarmál, en með bréfi dóms- og kirkjumálaráðuneytisins 5. desember 1991 fékk hann gjafsókn fyrir Hæstarétti.

Gagnáfrýjendur áfrýjuðu málinu með stefnu 12. ágúst 1991. Þeir krefjast þess, að hinum áfrýjaða dómi verði hrundið og þeir sýknaðir af öllum kröfum aðaláfrýjanda og dæmdur málskostnaður í héraði og fyrir Hæstarétti. Til vara er gerð krafa um lækkun skaðabóta og að málskostnaður verði felldur niður.

Málavöxtum er lýst í hinum áfrýjaða dómi. Aðaláfrýjandi reisir málsóknina á því, að óheimilt hafi verið að framlengja fangavist hans um 10 daga, eins og gert hafi verið. Telur hann 3. mgr. 26. gr. laga nr. 48/1988 um fangelsi og fangavist, sem í gildi var, er hann afplánaði refsivist sína, vera í andstöðu við 2. gr. stjórnarskrár lýðveldisins Íslands nr. 33/1944. Jafnframt brjóti ákvæðið í bága við Mannréttindasáttmála Evrópu, sem Ísland hafi fullgilt með auglýsingu nr. 11/1954 um fullgildingu Evrópuráðssamnings um verndun mannréttinda og mannfrelsis. Heldur hann því fram, að agaviðurlögum verði aðeins beitt svo, að samrýmist dæmdri refsingu. Af

hálfu gagnáfrýjenda er á því byggt, að úrskurður yfirfangavarðar hafi verið fullkomlega lögmætur og ekki sé unnt að fallast á, að framangreint ákvæði laga nr. 48/1988 sé andstætt 2. gr. stjórnarskrár og ákvæðum mannréttindasáttmálans.

Í 26. gr. laga nr. 48/1988 voru ákvæði um agaviðurlög vegna brota fanga á reglum fangelsis. Meðal þeirra viðurlaga, sem beita mátti, var einangrun í allt að 30 daga. Umdeilt ákvæði 3. mgr. 26. gr. hljóðaði svo: „Sá tími, sem fangi er hafður í einangrun, telst ekki til refsitímans.“ Ákvæðið var fellt úr gildi með 2. gr. laga nr. 31/1991. Samkvæmt 26. gr. var það forstöðumaður, sem ákvað agaviðurlög. Fallast ber á það með héraðsdómara, að það hafi hann gert sem stjórnvald og ákvarðanir hans því tekið mið af meðferð stjórnvaldserinda.

Samkvæmt 2. gr. stjórnarskrárinnar fara dómendur með dómsvaldið. Í því hlutverki felst meðal annars að ákvarða mönnum refsivist vegna ólögmætrar hegðunar, og eru ekki aðrir handhafar ríkisvalds bærir til þess. Er það grundvallarregla íslensks réttar, sem meðal annars á sér stoð í 65. gr. stjórnarskrárinnar, að enginn verður sviptur frelsi sínu, nema úrskurður dómara komi til. Jafnframt verður málsmeðferðin, sem leiðir til þess úrskurðar, að uppfylla ákveðin skilyrði, sem nú koma aðallega fram í lögum nr. 19/1991 um meðferð opinberra mála, en á þeim tíma, er um getur í málinu, í lögum nr. 74/1974 um sama efni. Ákvæði 26. gr. laga nr. 48/1988, er lengdi refsivist og fékk forstöðumönnum fangelsa ákvörðunarvald þar um, var því í andstöðu við framangreind ákvæði stjórnarskrár.

Áfrýjandi sætti samkvæmt framansögðu ólögmætri frelsisskerðingu umfram dæmda refsivist og á þegar af þeirri ástæðu rétt til bóta úr ríkissjóði. Þykja þær hæfilega ákveðnar í hinum áfrýjaða dómi. Eins og hér háttar til, þykir hinn skammi fyrningarfrestur 157. gr. þágildandi laga um meðferð opinberra mála ekki eiga við. Verður hinn áfrýjaði dómur því staðfestur.

Rétt er, að allur kostnaður aðaláfrýjanda fyrir Hæstarétti greiðist úr ríkissjóði sem gjafsóknarkostnaður, svo sem í dómsorði greinin.

D ó m s o r ð:

Hinn áfrýjaði dómur skal vera óraskaður.

Allur kostnaður aðaláfrýjanda, Halldórs Fannars Ellertssonar, af áfrýjun máls þessa greiðist úr ríkissjóði sem gjafsóknar-

kostnaður, þar með talin máflutningslaun skipaðs talsmanns hans, Sigurðar Georgssonar hæstaréttarlögmans, 80.000 krónur.

Dómur bæjarþings Reykjavíkur 14. maí 1991.

Mál þetta, sem tekið var til dóms 17. apríl 1991, hefur Halldór Fannar Ellertsson, kt. 301150-3429, Iðufelli 4, Reykjavík, höfðað fyrir bæjarþinginu með stefnu, þingfestri 29. maí 1990, á hendur Óla P. Guðbjartssyni, kt. 270835-4229, dómsmálaráðherra, Sólvöllum 7, Selfossi, og Ólafi Ragnari Grímssyni, kt. 150543-3229, fjármálaráðherra, Barðaströnd 5, Seltjarnarnesi, f.h. ríkissjóðs til greiðslu skaðabóta.

Endanlegar dómkröfur stefnanda eru þær að stefndu verði dæmdir til að greiða stefnanda kr. 500.000, auk dráttarvaxta [...]. Loks er krafist málskostnaðar samkvæmt gjaldskrá Lögmannafélags Íslands, eins og málið væri ekki gjafsóknarmál, en stefnandi fékk gjafsókn með bréfi dómsmálaráðuneytisins, dagsettu 27. mars 1991. [...]

Af hálfu stefndu er aðallega krafist sýknu af öllum kröfum stefnanda í málinu og þeim verið tildæmdur málskostnaður að mati réttarins. Til vara er gerð krafa um að stefnufjárhæðin verði stórlega lækkuð og málskostnaður falli niður í því tilviki.

Málið var tekið til dóms að loknum munnlegum máflutningi 13. mars 1991, en síðan endurupptekið, munnlega flutt og dómtekið að nýju 17. apríl 1991.

Málsatvik, málsástæður og lagarök.

Stefnandi hóf afplánun 280 daga refsivistar vegna skilorðsrofs 30. ágúst 1988. Meginhluta þess tíma var stefnandi vistaður í fangelsinu að Kópavogsbraut 17 í Kópavogi. Er stefnandi átti skammt eftir af afplánunartímanum fékk hann leyfi til að sækja AA-fund. Þegar hann kom af fundinum taldi Sigríður Jónsdóttir varðstjóri hann undir áhrifum vímuefna og lokaði hann inni í klefa. Síðar sama dag var stefnandi fluttur úr fangelsinu við Kópavogsbraut í Síðumúlafangelsi og hafður þar í einangrun. Við yfirheyrslu 7. júní játaði hann að hafa tekið inn nokkrar mogadon- og diazepamtöflur. Sama dag kvað Ari Ingimundarson yfirfangavörður upp úrskurð um einangrun stefnanda í 10 daga frá 4. til 14. júní 1989. Var úrskurðurinn grundvallaður á 26. gr. laga um fangelsi og fangavist nr. 48/1988. Í úrskurðinum var stefnanda gefið að sök að hafa smyglað 10 mogadon- og 10 diazepamtöflum í fangelsið að Kópavogsbraut 2. júní og neytt hluta lyfjanna í fang-

elsinu 3. júní 1989. Að lokinni 10 daga einangrun 14. júní var stefnandi fluttur í Hegningarhúsið við Skólavörðustíg. Lauk afplánun stefnanda 18. júní eða 290 dögum eftir að hún hófst.

Af hálfu stefnanda er því haldið fram að honum hafi ekki verið gefinn kostur á að njóta aðstoðar lögmanns og að ekki hafi verið flutt fram nein vörn vegna hins meinta agabrots. Þá sé ekki að sjá að stefnanda hafi verið bent á að hann gæti kært úrskurðinn til æðra stjórnvalds.

Stefnandi kveður málsóknina reista á því að ólöglegt hafi verið að framlengja fangavist stefnanda um 10 daga.

Í fyrsta lagi telur stefnandi ákvæði 3. mgr. 26. gr. 1. nr. 48/1988, sem mæli fyrir um, að sá tími, sem fangi sé hafður í einangrun, teljist ekki til refsitíma, vera andstætt 2. gr. stjórnarskrár lýðveldisins Íslands nr. 33/1944 en þar sé boðið að dómendur fari með dómvaldið. Af því leiði að fangaverðir og lögreglumenn geti ekki dæmt eða úrskurðað um lengingu eða styttingu á refsivist manna. Agaviðurlögum verði einungis beitt svo, að samrýmist dæmdri refsingu.

Í öðru lagi brjóti ákvæðið í bága við a-lið 1. mgr. 5. gr. Mannréttinda-sáttmála Evrópu sem Ísland hafi fullgilt með auglýsingu nr. 11/1954 um fullgildingu Evrópuráðssamnings um verndun mannréttinda og mannfrelsis. Í Mannréttindasáttmála Evrópu séu skýr og afdráttarlaus ákvæði sem banni refsivist án dóms.

Í þriðja lagi sé lagaákvæðið andstætt evrópskum fangelsisreglum, gr. 36.1., þar sem kveðið sé á um að aldrei megi refsa fanga tvisvar fyrir sama verknað.

Í munnlegum málflutningi var einnig byggt á því af hálfu stefnanda að fyrrnefndur úrskurður væri andstæður 6. gr. Mannréttindasáttmála Evrópu þar sem stefnandi hefði ekki fengið réttláta málsmeðferð.

Í munnlegum flutningi málsins kom einnig fram, að stefnandi krefðist eingöngu miskabóta á grundvelli 1. mgr. 264. gr. 1. nr. 19/1940, samanber grunnrök 153. gr. 1. nr. 74/1974. Stefndi rökstyður bótakröfu sína enn fremur með því að samkvæmt 5. mgr. 5. gr. Mannréttindasáttmála Evrópu skuli aðili eiga lögmeata og framkvæmanlega bótakröfu. Stefnandi telur það vera brot á ákvæðum sáttmálans ef íslensk lög útiloki bótakröfu stefnanda.

Stefnandi telur bótakröfuna hæfilega en að við úrlausn þess, hvað teljist hæfilegar bætur, verði að styðjast við fordæmi. Þá telur stefnandi, að þótt hann hafi alloft hlotið refsidóma og afplánað fangavist, sé ekki þar með sagt, að léttbærara hafi verið fyrir hann en aðra menn að þola hina ólög-mætu framlengingu refsivistarinnar.

Af hálfu stefnanda er því mótmælt að dóm skjöl nr. 20 og 21 fái komist að

í málinu þar sem þau séu málinu óvðkomandi og þeirra hafi verið aflað með ólögmetum hætti. Einnig séu þau trúnaðarskjöl og framlagning þeirra andstæð 105. gr. 1. nr. 85/1936.

Stefndu byggja á því að úrskurður yfirfangavarðarins hafi byggst á skýru ákvæði 3. mgr. 26. gr. 1. nr. 48/1988. Ákvæðið eigi sér langa sögu og sé efnislega samhljóða 2. mgr. 46. gr. 1. nr. 19/1940 sem fellt hafi verið úr gildi með 1. nr. 48/1988.

Stefndu kveða ríka þörf vera fyrir fangelsisýfirvöld að halda uppi aga í fangelsum og ef ekki væri til staðar heimild fyrir þau til að grípa til umsvifalausra og skilvirkra viðurlaga, gæti það leitt til minna frjálsræðis í fangelsum. Einnig gæti komið til mismununar fanga eftir því hvenær aflánunartímans og hvar agabrotið ætti sér stað.

Stefndu kveða 1. nr. 48/1988 ekki vera eina dæmið um að stjórnvöldum sé í lögum fengið þvingunarvald og refsivald. Ekki sé um að ræða skýra aðgreiningu milli dómssvalds, framkvæmdavalds og löggjafarvalds. Verksvið dómstóla markist af settum lögum og dómstólar eigi að dæma eftir lögunum. Tiltekin mál falli undir dómssvald samkvæmt 60., 61. og 65. gr. stjórnarskrárinnar en að öðru leyti marki almenni löggjafinn skilin milli dómssvalds og framkvæmdavalds. Löggjafinn hafi fulla heimild til að ákveða í lögum hvernig með agaviðurlög skuli fara. Stjórnvöld sjái um fullnustu refsidóma og eðlilegt sé að þau geti ákveðið agaviðurlög. Ákvæði 3. mgr. 26. gr. 1. nr. 48/1988 brjóti því ekki í bága við 2. gr. stjórnarskrárinnar.

Stefndu telja Mannréttindasáttmála Evrópu ekki hafa lagagildi hér á landi og ákvæði sáttmálans öðlist ekki lagagildi fyrr en lögum hafi verið breytt með lögformlegum hætti.

Stefndu telja 6. gr. sáttmálans ekki eiga við þar sem stefnandi hafi ekki mátt þola agaviðurlög vegna refsiverðs brots. Þá er því mótmælt að hægt sé að byggja á evrópskum fangelsisreglum þar sem þær séu ekki samningur og hafi ekki lagagildi. Þá komi gr. 36.1. ekki til skoðunar þar sem stefnanda hafi ekki verið refsað tvisvar fyrir sama brotið.

Stefndu kveða stefnanda hafa notið lögmannaaðstoðar á þeim tíma sem úrskurðurinn var kveðinn upp og að ekkert sé við framlagningu dómskjals nr. 20 að segja, þar sem ákvörðun um áfrýjun refsidóms í opinberu máli sé tæpast trúnaðarskjal.

Stefndu telja stefnanda ekki eiga rétt á neinum skaðabótum þar sem ekki hafi verið um fjártjón að ræða og lagaheimild fyrir miskabótakröfu skorti.

Stefndu telja að ef bótaréttur hafi stofnast hljóti ákvæði 18. kafla 1. nr. 74/1974 fullkomlega að eiga við í þessu máli, þar sem í þeim kafla séu sérákvæði um bætur, meðal annars fyrir frelsisskerðingu, sem gangi framur al-

menna miskabótaákvæðinu í 264. gr. l. nr. 19/1940. Bótakrafan verði þó ekki byggð á 153. gr. l. nr. 74/1974 þar sem stefnandi hafi ekki verið saklaus þegar hann var úrskurðaður í einangrun. Þá telja stefndu að ekki sé fullnægt skilyrði 2. tl. 1. mgr. 150. gr., og sé því ljóst, að stefnandi eigi engan bótarétt. Einnig krefjast stefndu sýknu á grundvelli 157. gr. l. nr. 74/1974 þar sem stefnandi hafi ekki höfðað bótamál innan 6 mánaða frá því að hann var látinn laus úr fangelsi.

Stefndu gera kröfu um stórfellda lækkun stefnukröfunnar og mótmæla vaxtakröfu.

Forsendur og niðurstaða.

26. gr. l. nr. 48/1988 hefur að geyma ákvæði um agaviðurlög vegna brota fanga á reglum fangelsis. Samkvæmt 4. tl. 1. mgr. 26. gr. fyrrnefndra laga er einangrun í allt að 30 daga meðal þeirra viðurlaga sem beita má. Þegar úrskurður sá, sem um er deilt í máli þessu, var kveðinn upp, var svohljóðandi ákvæði að finna í 3. mgr. 26. gr.: „Sá tími, sem fangi er hafður í einangrun, telst ekki til refsitímans.“ Tilvitnað ákvæði var fellt brott úr lögnum með 2. gr. l. nr. 31/1991 sem gildi tóku 17. apríl 1991.

Í samræmi við fyrrgreint ákvæði hafi úrskurður um 10 daga einangrun stefnanda frá 4. júní 1988 þau áhrif að vistun hans í fangelsi, sem ljúka átti 8. júní 1988, lauk ekki fyrr en 18. júní 1988. Fangelsisdvöl stefnanda varð því 10 dögum lengri en eftirstöðvar hinnar dæmdu refsingar. Eins og 3. mgr. 26. gr. l. nr. 48/1988 var framkvæmd af fangelsisfyrirvöldum var ákvörðun Ara Ingimundarsonar yfirfangavarðar um 10 daga einangrun stefnanda því í raun úrskurður um refsingu.

Í 2. gr. stjórnarskrár Lýðveldisins Íslands, nr. 33/1944, er kveðið á um að dómendur skuli fara með dómvald. Hugtakið dómvald er þó ekki skilgreint í stjórnarskránni en ákvæðið byggist á því, að tiltekin starfsemi ríkisins teljist, eðlis síns vegna, til dómstarfa. Þegar sleppir þeim stjórnarskrárákvæðum, sem fá dómendum tiltekin verkefni, er almennt viðurkennt, að almenni löggjafinn hafi nokkurt svigrúm til ákvörðunar á því hvaða starfsemi ríkisvaldsins dómendur skuli fara með.

Meginhlutverk dómstóla er að skera úr tilteknum ágreiningsatriðum. Alltítt er þó að stjórnvöldum sé að lögum fengið vald til að skera úr um réttarágreining á tilteknum sviðum. Dæmi um þetta er 26. gr. l. nr. 48/1988.

Í settum lögum er ákvörðun refsinga yfirleitt fengin dómstólum og verður að telja slíkar ákvarðanir dæmigerðar dómshafnir. Í undantekningartilfellum er refsivald lagt í hendur stjórnvalds samkvæmt lögum. Ákvörðun refsingar er þess eðlis að gera verður strangar kröfur til þess aðila sem fengið er það vald.

Ákvarðanir um agaviðurlög samkvæmt 26. gr. 1. nr. 48/1988 eru stjórnvaldsákvarðanir, teknar af forstöðumanni fangelsis. Hlutverk forstöðumanns er samkvæmt 2. mgr. 5. gr. að sjá um daglegan rekstur stofnunar. Samkvæmt 1. mgr. 5. gr. fyrrnefndra laga skal dómismálaráðherra ráða forstöðumann fangelsis. Ráða skal öðrum fremur mann sem hefur lokið viðurkenndu prófi frá háskóla. Enginn áskilnaður er gerður í lögnum um að úrskurðaraðili um agaviðurlög skuli hafa sérþekkingu í lögfræði, afbrotafræði, eða skyldum greinum.

Fyrrnefnd lög hafa ekki að geyma ákvæði um rétt fanga til að leita aðstoðar lögmanns eða til að verja sig sjálfur, áður en ákvörðun um agaviðurlög er tekin. Af athugasemdum, sem fylgdu 26. gr. í því frumvarpi, sem varð að l. nr. 48/1988, má ráða, að ákvörðun um agaviðurlög sæti stjórnvöldum kæru til dómismálaráðuneytisins. Í lögnum sjálfum var þó ekki að finna ákvæði um rétt fanga til að kæra úrskurð um agaviðurlög og ekki ákvæði um að fangi skuli upplýstur um kæránleika úrskurðarins. Úr þessu hefur verið bætt með 1. gr. 1. nr. 31/1991 um breyting á l. nr. 48/1988. Þá skortir íslensk lög almenn lagaákvæði um málsmeðferð fyrir stjórnvöldum og kæránleika stjórnvaldsathafna.

Ákvæði 3. mgr. 26. gr. 1. nr. 48/1988 gaf úrskurði forstöðumanns fangelsis um einangrunarvist fanga þær réttarverkanir að úrskurðurinn var í raun ákvörðun um lengingu á dæmdri refsivist.

Með hliðsjón af þeim ramma, sem almenni löggjafinn setti um ákvarðanir um agaviðurlög, þykir ákvæði 3. mgr. 26. gr. 1. nr. 48/1988 ekki hafa verið samrýmanlegt 2. gr. stjórnarskrárinnar.

Það hagar ekki þessari niðurstöðu að ákvæði 3. mgr. 26. gr. 1. nr. 48/1988 var efnislega samhljóða 2. mgr. 46. gr. 1. nr. 19/1940, sem féll úr gildi við gildistöku l. nr. 48/1988, en fram kemur í bréfi forstjóra Fangelsismálastofnunar til dómismálaráðherra, dagsettu 5. desember 1989, að honum hafi ekki verið kunnugt um að því ákvæði hafi verið beitt í framkvæmd.

Evrópuráðssamningur um verndun mannréttinda og mannfrelsis, öðru nafni Mannréttindasáttmáli Evrópu, var fullgiltur fyrir Ísland á árinu 1953, samanber auglýsingu nr. 11/1954. Með fullgildingunni gekkst Ísland að þjóðarétti undir að hlíta ákvæðum sáttmálans. 1. gr. samningsins er svohljóðandi: „Samningsaðilar skulu tryggja hverjum þeim, sem innan yfirráðasvæðis þeirra dvelst, réttindi þau og frelsi, sem skilgreind eru í I. kafla samnings þessa.“

Í I. kafla er að finna svofellt ákvæði í 1. mgr. 5. gr.:

„1. Allir menn eiga rétt til frelsis og mannhelgi.

Engan mann skal svipta frelsi nema þegar um er að ræða eftirfarandi tilvik, enda skal þá gæta þeirrar aðferðar, sem mælt er í lögum:

a. löglegt varðhald manns, sem dæmdur hefur verið sekur af þar til bær-um dómstóli;“.

Í staflíðum a-f í 1. mgr. 5. gr. eru þau tilvik tæmandi talin sem svipta má menn frelsi, en staflíður a þykir einn koma til álita í þessu máli.

Svo sem fyrr greinir, þykir sú frelissvipting, sem stefnandi sætti samkvæmt úrskurði yfirfangavarðar, vera refsing. Úrskurðurinn var ekki kveðinn upp af dómstóli. Úrskurðaraðili var ekki óvilhallur aðili heldur stjórnvald sem sér um daglegan rekstur fangelsis og háð er skipunarvaldi æðra stjórnvalds. Þá tryggðu l. nr. 48/1988 ekki þá málsmeðferð, sem krafa er gerð um fyrir dómstólum. Sama dag og úrskurður um einangrun var kveðinn upp og birtur stefnanda ritaði hann undir yfirlýsingu þess efnis að hann óskaði eftir að dómi sakadóms Keflavíkur um 6 mánaða fangelsisrefsingu yrði áfrýjað. Þó að hæstaréttarlögmaður hafi ritað nafn sitt sem vottur að þessari yfirlýsingu hafa stefndu engar líkur að því leitt að stefnandi hafi notið aðstoðar lögmannsins varðandi úrskurð um einangrun eða verið viðstaddur birtingu hans.

Ekki verður af úrskurðinum né öðrum gögnum málsins ráðið að stefnandi hafi fengið tækifæri til að halda uppi vörnum eða til að leita sér aðstoðar löglærðs verjanda áður en úrskurður um einangrun var kveðinn upp, enda gera l. nr. 48/1988 ekki ráð fyrir því að fanga gefist tækifæri til að halda uppi vörnum.

Þegar ofangreint er virt, verður ekki talið, að forstöðumaður fangelsis sem úrskurðaraðili um agaviðurlög fanga sé stjórnvald, sem að lögum eða í framkvæmd megi jafna við dómstól hvað uppbyggingu og málsmeðferð áhrærir.

Telja verður því, að úrskurður um einangrunarvist stefnanda samkvæmt 26. gr. l. nr. 48/1988, sem fól í sér refsingu vegna ákvæðis 3. mgr. 36. gr., eins og áður er getið, hafi ekki verið kveðinn upp af bærum dómstóli og hafi því 1. mgr. 5. gr. Mannréttindasáttmála Evrópu verið brotin með beitingu ákvæðisins.

Með hliðsjón af þeirri niðurstöðu þykir 6. gr. sáttmálans ekki koma til álita í máli þessu.

Stefnandi þykir ekki hafa sýnt fram á að honum hafi verið refsað tvisvar fyrir sama verknað og verður því ekki fallist á með honum að úrskurðurinn hafi brotið gegn 36.1. í evrópskum fangelsisreglum.

5. mgr. 5. gr. Mannréttindasáttmála Evrópu er svohljóðandi: „Hver sá maður sem tekinn hefur verið höndum eða settur í varðhald eða gæslu gagnstætt ákvæðum þessarar greinar, skal eiga lögmeta, framkvæmanlega skaðabótakröfu.“

Stefndi hefur ekki sýnt fram á að framangreint brot á 1. mgr. 5. gr. Mannréttindasáttmála Evrópu hafi valdið honum fjártjóni en hann hefur sett fram miskabótakröfu, byggða aðallega á 264. gr. almennra hegningarlaga nr. 19/1940, en einnig á grunnrökum XVIII. kafla l. nr. 74/1974 um meðferð opinberra mála, sérstaklega 153. gr.

Það leiðir af eðli fangelsisvistar að hún hlýtur óhjákvæmilega að valda þeim andlegri þjáningu sem henni þarf að sæta. Má fallast á með stefnanda að fangelsisvist hans í 10 daga umfram dæmda refsingu hafi valdið honum andlegum þjáningum og þar með miska.

Í 1. mgr. 264. gr. l. nr. 19/1940 er kveðið á um, að ef maður á að lögum að svara bótum fyrir spjöll á líkama eða frelsi annars manns, megi dæma þeim, sem misgert er við, bætur fyrir miska.

Pví hefur ekki verið haldið fram í máli þessu að stefnandi hafi verið saklaus af þeim agabrotum sem hann sætti einangrun vegna. Þykir því 153. gr. l. nr. 74/1974, sem kveður á um, að manni, sem saklaus hafi hlotið refsidóm, þolað refsingu eða upptöku eigna, beri að dæma bætur fyrir miska og óþægindi, eða önnur ákvæði XVIII. kafla l. nr. 74/1974 ekki taka beinlínis til þess tilviks sem hér um ræðir.

Samkvæmt grunnrökum 264. gr. l. nr. 19/1940 og XVIII. kafla l. nr. 74/1974 verður þó að telja heimilt að dæma þeim manni, sem sætt hefur óréttmætri frelsisskerðingu af hálfu opinberra yfirvalda, miskabætur úr ríkissjóði.

Þar sem það er niðurstaða málsins, að lagaákvæði það, sem fyrrnefndur úrskurður var byggður á, hafi strítt gegn 2. gr. stjórnarskrárinnar og að brotin hafi verið á stefnanda mannréttindi sem íslenska ríkið hefur skuldbundið sig til að tryggja þegnum sínum með staðfestingu Mannréttindasáttmála Evrópu, samanber og dóm Hæstaréttar frá 9. janúar 1990, þykir með hliðsjón af 5. mgr. 5. gr. sammingsins og með vísan til framangreindra grunnraka 264. gr. l. nr. 19/1940 og XVIII. kafla l. nr. 74/1974 verða að fallast á með stefnanda að honum beri miskabætur úr hendi stefndu.

Stefnandi var látinn laus úr fangelsi 18. júní 1989, en mál þetta var höfðað með þingfestingu stefnu 29. maí 1990 eða tæpu ári síðar. Í Hæstaréttarmálinu nr. 262/1990: Ákærvaldið gegn Halldóri Fannari Ellertssyni, sem dæmt var í Hæstarétti 22. febrúar 1990, var þess krafist af hálfu verjanda, að við ákvörðun refsingar yrði „tekið tillit til þess að ákærði sætti 4.–14. júní 1989 ólögumætri einangrunarvist . . .“ Í dómi Hæstaréttar kom fram að ekki væri unnt að taka afstöðu til úrskurðar yfirfangavarðar og kæmi hann því ekki til álita við ákvörðun refsingar ákærða í málinu.

Í 157. gr. l. nr. 74/1974 er ákvæði þess efnis að bótakrafa fyrnist á 6 mán-

uðum frá því að aðili var látinn laus úr refsivist. Þessi frestur er skemmri en almennt gildir um fyrningu bótakrafna. Þar sem niðurstaða málsins um bótaskyldu stefndu er ekki beinlínis reist á ákvæðum XVIII. kafla l. nr. 74/1974, heldur á grunnrökum kaflans, þykir með hliðsjón af 5. mgr. 5. gr. Mannréttindasáttmála Evrópu ekki rétt að telja kröfu stefnanda um miskabætur fyrnda, enda er það fyrst með niðurstöðu í máli þessu sem stefnandi fær staðfestingu á að um óréttmæta lengingu á fangavist hans hafi verið að ræða.

Ber stefndu því að greiða stefnanda miskabætur sem þykja hæfilega ákveðnar 40.000 krónur. Lögmaður stefnanda ritaði stefndu bréf 27. febrúar 1990 og krafðist bóta fyrir hönd stefnanda. Í samræmi við 15. gr. l. nr. 25/1987 þykir rétt að hin dæmda fjárhæð beri dráttarvexti samkvæmt 10. og 12. gr. sömu laga frá 27. mars 1990 til greiðsludags.

Allur gjafsóknarkostnaður stefnanda greiðist úr ríkissjóði, þar með talin málflutningslaun skipaðs talsmanns hans, Sigurðar Georgssonar hrl., 100.000 krónur, og greiðist þessi kostnaður samkvæmt gjafsóknarleyfi á dóm skjali nr. 23.

Sigurður T. Magnússon, settur borgardómari, kvað upp dóm þennan. Uppkvaðning dómsins hefur dregist vegna embættisanna dómarans.

D ó m s o r ð:

Stefndu, dómsmálaráðherra og fjármálaráðherra fyrir hönd ríkissjóðs, greiði stefnanda, Halldóri Fannari Ellertssyni, 40.000 krónur auk dráttarvaxta samkvæmt 10., 12. og 15. gr. l. nr. 25/1987 frá 27. mars 1990 til greiðsludags.

Allur gjafsóknarkostnaður málsins fyrir bæjarþingi Reykjavíkur greiðist úr ríkissjóði, þar með talin málflutningslaun skipaðs talsmanns stefnanda, Sigurðar Georgssonar hrl., 100.000 krónur.

Dómi þessum ber að fullnægja innan 15 daga frá lögbirtingu hans að telja, að viðlagðri aðför að lögum.
